

МАКТАБ О‘QUVCHILARINING AXBOROT MADANIYATINI SHAKLLANTIRISHNING ASOSIY QONUNLARI VA TAMOYILLARI

Ахралова Дилафруз Икром Қизи

“British School” НТМ Кадрлар бўлими бошлиғи.

Абдуганиев Озод Турсун Ўгли

*Қори Ниёзий номидаги тарбия педогогикаси миллий
институтини директор ўринбосари.*

Annotatsiya: Maqolada umumiy o‘rta talim maktablari oquvchilarining axborot madaniyatini shakllantirishning asosiy qonunlari va yetakchi prinsiplari tahlil qilingan.

Tayanch so‘zlar: Pedagogik qonun, pedagogik tamoyil, o‘zgaruvchan yo‘nalish, evolyutsiya prinsipi, konstruktiv subektiv, samaradorlikni oshirish.

ОСНОВНЫЕ ЗАКОНЫ И ПРИНЦИПЫ ФОРМИРОВАНИЯ ИНФОРМАЦИОННОЙ КУЛЬТУРЫ ШКОЛЬНИКОВ

Аннотация: В статье рассматривается анализ ведущих принципов и основные законы формирования информационной культуры учеников общеобразовательных школ.

Ключевые слова. Педагогический закон, педагогический принцип, принцип эволюции, конструктив-субъектив, повышение эффективности.

BASIC LAWS AND PRINCIPLES OF FORMATION OF INFORMATION CULTURE OF SCHOOL STUDENTS

Abstract: The article examines the analysis of the future principles and the basic laws of the formation of information culture of pupils of secondary schools.

Keywords: Pedagogical law, Pedagogical principle, Evolution principle, constructive-subjective, Improving efficiency.

Talabning axborot madaniyatini shakllantirishga imkon beradigan uslubiy asos shaklida kulturologik yondashuvdan foydalanish quyidagi imkoniyatlarni yaratadi: 1) harakat qilayotgan ideallar va standartlar to‘plami bilan ifodalanadigan talabning izchil ierarxik ravishda qurilgan qiymat tizimini yaratish pedagogik jarayonni amalga oshirishda aksiologik ko‘rsatma sifatida;

2) har bir talabning rivojlanishida uning shaxsiy salohiyatini maksimal darajada ochib berishga imkon beradigan obyektiv taxminiy talim sharoitlarini keyinchalik qurish maqsadida talaba shaxsining individual ravishda aniqlangan madaniy xususiyatlarini ajratib olishga qaratilgan pedagogik o‘zaro munosabatlarni tashkil etish;

3) o'qitish jarayonida har bir bolaning subyektiv pozitsiyasini barpo etishning samarali vositasi sifatida yetakchi didaktik prinsiplar, shakllar, usullar va vositalarni hisobga olgan holda, pedagogik jarayonni tashkil etish. Bizning tadqiqotimizdagi muhim yondashuv axborotdir (Y.Masuda, D.Bell, Z.Bjezinskiy, M.Kastels, A.Tofler, A.Turen, K.Yaspers, Yu.M.Gorskiy, V.I. Shtanko va boshqalar.), mavhum va umumlashtirilgan qayta yaratishni shakllantirishga imkon beradigan samarali usul sifatida qaralishi mumkin, bu orqali ko'p qirrali tizimlarning axborot jihatlarini o'rganish mumkin bo'ladi, axborot nazariyasi asosiy qoidalarini qo'llash orqali axborot munosabatlari va aloqalarini o'rganish. Ilmiy izlanishlar axborot yondashuvining bir-biridan farq qiladigan jihatlarini, ularni pedagogik jarayonda amaliy faoliyatga tatbiq etish kontekstida o'rganishga bag'ishlangan. (R.Atkinsona, A.A.Bratko, A.N. Kochergina, M. L.Vekker, G.A.Golisyna, V.M.Petrova, V.I.Dmitrieva, V.A. Kotelnikova, V.V.Nalimova, B.Palyusheva, A.I.Rakitova, U.Reytmana, G.L. Smolyana, A.Tyuringa, A.I.Uvarova va boshqalar). Ko'rib chiqilayotgan yondashuv ijtimoiy va tabiiy hodisalarning bir qismi bo'lgan bir qator tarkibiy qismlarni o'rganish imkoniyatini beradi, ularning faoliyatida axborot almashinuvi jarayoni mexanizmi ochib beriladi. Yuqoridagilardan tashqari, axborot yondashuvi, hodisaning biologik, ijtimoiy va jismoniy mohiyatidan bir oz uzoqlashib, o'zaro ta'birning tabiatini o'rganishga imkon beradi, uni tizim shaklida chuqur o'rganishni taminlaydi uning funktsional imkoniyatlari: “istemol qilish”, saqlash, talqin qilish (tahlil qilish) va tarqatish. Axborot mazmuni nuqtai nazaridan uning uchta tarkibiy qism bilan ishlash jarayonida talim jarayonida aylanish qobiliyatini takidlash lozim: 1) o'qituvchidan o'quvchiga yo'naltirilgan pedagogik faoliyatda aks ettirilgan ta'lim maqsadi shaklida taqdim etilgan mavzu; 2) funktsional, uning mohiyati o'quv-bilish faoliyati davomida o'quvchiga uzatiladigan malumotlarni o'zlashtirish jarayonini tashkil etishdan iborat (til, belgilar, shaxsiy kompyuterdan foydalanish qobiliyatlari va boshqalar); 3) kommutatsiya, pedagogik jarayonni tartibga solishda ishtirok etadi. Axborot yondashuvining asosiy qoidalarini amalga oshirish jarayonida bir qator xarakteristikalarini baholash faoliyati amalga oshiriladi, ularning eng ahamiyati axborotning qiymati bo'lib, uning o'lchovida miqdoriy (tizimdagi tarkibiy o'zgarishlar) ishlatiladi, manbalar soni, axborot tezaurusini to'ldirish va h.k.) va sifat ko'rsatkichlari (malumotlarni qayta ishlash qobiliyati, maqsadga erishish uchun malumotlarning ahamiyati va boshqalar). Yuqorida aytilganlarga asoslanib, maktab o'quvchilarining axborot bilan ishlash qobiliyatini shakllantirish, agar u shakllansa, u shaxsiy vazifalardan biri sifatida faoliyat yuritishini hisobga olish kerak:\

1) axborot malakasi (T.S. Vinogradova, O.A. Kizik, A. L. Semyonov, O.G.Smolyaninova, A.L.Semyonov, S. V.Trishina, S.Ye.Shishov)

2) axborot madaniyati (I.N.Gaydareva, N.I. Gendina, Ye.V.Danilchuk, E.P.Semenyuk)

3) bilish madaniyati (3) bilim madaniyati) (O.A.Zavyalova)

4) universal ta’lim faoliyati (N.M.Gorlenko, A. P.Gladkova, V.G.Zakirova, N.N.Jukova, Ye.O.Ivanova, M.P. Kalinina, V. I. Orlov, E.G.Sabirova L.M.Fridman)

5) tadqiqot faoliyati ko’nikmalari (A.П.Гладков, Н.Н.Роддьяков, А. И.Савенков, Н.С.Шлык, В.В.Щетинна). Shunday qilib, ushbu tadqiqot doirasida axborot yondashuvi axborot madaniyatining mohiyatiga asoslangan maktab o’quvchilarini o’qitish va o’qitish jarayonida axborotning “harakati” xususiyatlarini aniqlash mumkin bo’lgan samarali vositalar to’plamini taqdim etadi. Shu bilan birga, bir vaqtning o’zida axborot nazariyasi tili orqali pedagogik jarayonning tavsifini amalga oshirish, o’quv jarayonining “axborot to’yinganligi” ni baholash, malum bir maqsadga erishish uchun zarur bo’lgan axborotni sotib olish, tahlil qilish (talqin qilish), o’zgartirish va saqlash mexanizmlarining samaradorligini baholash imkoniyati mavjud. Taqdimot mantig’ini va ilgari elon qilingan metodologik bilimlarni ushbu tadqiqotda qo’llanilgan konsepsiya asosida taqdim etish darajasidan so’ng, keling, maxsus-ilmiy yondashuvlar guruhiga murojaat qilamiz, ulardan biri kommunikativ-faol yondashuv (hamkorlikda o’qitish [1]).

Talim va tarbiya jarayonida ushbu yondashuv bolaning shaxsiyatining asosiy rolini belgilaydi, u talim va kognitiv faoliyat subyekti bo’lib, uning shaxsiy-psixologik, yosh xususiyatlari va manfaatlarini maksimal darajada hisobga oladi. Ijtimoiy-madaniy hodisa, talim va tarbiya haqida gapirganda, har bir inson madaniyatga individual munosabatda bo’lib, uni kuzatuv, jarayonlarda ishtirok etish va ularni muhokama qilish orqali uning mavjudligining ajralmas qismi sifatida talqin qilish orqali muloqot amaliyotida (til, nutq, faoliyat) aks etadi. Talim va tarbiya jarayonida jamiyatda uyushgan hamkorlikni yo’lga qo’yish orqali umuman jamiyat tasiri amalga oshirilmoqda, bu bizga ushbu jarayonlar biologik, manaviy, rekreativ, axborot va boshqa ko’plab ehtiyojlarni kompleksini amalga oshirish jarayonida tug’iladigan muloqotning alohida turi emas, deb hisoblash uchun asos bo’lib xizmat qiladi. Har qanday muloqot semiotik makonda amalga oshiriladigan og’zaki komponentga ega bo’lib, u shaxsiyatning o’ziga xos aloqa turlarini to’g’ridan to’g’ri jamiyatda ishlab chiqarishni belgilaydi, unga tasir qiladi va tashkil qiladi. Kommunikativ didaktika asoschisi K.Shaller o’zining mafkuraviy va nazariy uslubiy shart-sharoitlari sifatida insonning Xudo bilan muloqot qilish konsepsiyasini, ongni (Yu.Xabermasning ontologik konsepsiyasi doirasida) efirga uzatadigan o’zaro ta’sirlarning ahamiyatini tushunchani ko’rib chiqishni taklif qildi [2]), samarali aloqa nazariyasi qoidalari, uning turlarini "tanib olish" imkonini beradi. Hozirgi vaqtda interaksionizm, kommunikativ va tanqidiy-kommunikativ didaktikaning konsepsiyalarining funksional to’plami sifatida taqdim etilgan didaktik yo’nalishning yakuniy shakllanishining yo’qligi takidlanishi kerak, uning asosiy mazmuni turli yondashuvlar bilan belgilanadi, bu obyektlar, tuzilmalar, konseptual qatorlar va prinsiplar tizimlarida farqlarni ko’rib

chiqishga imkon beradi. Bunday tizim aloqaning turli jihatlarini o'z ichiga oladi, shu jumladan:

- 1) refleksivlikni;
- 2) namunaviylik;
- 3) didaktik qisqartirish;
- 4) nosimmetrik va assimetrik aloqa;
- 5) ularni amalga oshirishga qo'yiladigan talablar tizimi.

Kommunikativ didaktikaning vazifalari quyidagilardan iborat:

- 1) jarayon ishtirokchilarining kommunikativlik darajasini oshirish;
- 2) uni o'zgartirish uchun atrofdagi haqiqatni tanqidiy o'zlashtirish;
- 3) axborotni uzatish;
- 4) aloqa ishtirokchilari o'rtasidagi ziddiyatlarni konstruktiv hal qilish;
- 5) atrofdagi dunyoni talqin qilish munosabatlarini rivojlantirish.

Kommunikativ didaktika quyidagi xususiyatlar bilan tavsiflangan yaxlit jarayondir: 1) maqsadga muvofiqlik;

- 2) bashorat qilish;
- 3) kontekstuallik;
- 4) xolislik;
- 5) uzluksizlik;
- 6) nisbiylik;
- 7) izohlovchi xususiyatga ega;
- 7) axloqiy jihatning mavjudligi;

8) kommunikativ o'zaro ta'sirni amalga oshirish qoidalariga ega. Yuqoridagilarga asoslanib, pedagogik muloqotni muayyan miqdordagi axborotni "istemol qilish"ga qaratilgan jarayon sifatida belgilaydigan maxsus xulosa chiqarish mumkin, buning asosida adaptiv fikrlash va xulq-atvorni shakllantirish mumkin bo'ladi, uning asoslari muayyan sharoitlarda mustahkamlik, tushunish va yo'nalish hisoblanadi. Kommunikativ didaktika asosidagi asosiy qoidalar orqali pedagogik jarayonlar mexanizmini ishga tushirish (muloqotga bo'lgan ehtiyojni qondirish, o'z qadr-qimmatini o'zgartirish, samarali o'zaro munosabatlarni tashkil etish, ijtimoiy majburiyatlarni amalga oshirish va boshqalar) shart-sharoitlarni yaratish (o'zaro tasirlar, qarorlar qabul qilish va h. k.), hodisaning tilni ifodalash uslubini o'zgartirish, muloqot ishtirokchilarining muloqot rejasiga kirishi, samaradorligi. Kommunikativ didaktika uchta printsiptga asoslanadi V.Tyupa [3]:

- 1) “obyektiv” fikrlash madaniyatini tarbiyalash;
- 2) tushunish konteksti;
- 3) kattalar tilidan boshqa bolaning “ichki nutqi” ni rivojlantirish.

REFERENCES

1. Prozumentova, G. N. Potensial vzaimodeystviya vuzov i shkol: empiricheskie modeli / G. N. Prozumentova // Vestnik TGU. – 2012. - № 358. – S. 182–188.
2. Xabermas, Yu. Moralnoe soznanie i kommunikativnoe deystvie / Per. s nem. pod red. D. V. Sklyadneva, poslesl. B. V. Markova. – SPb.: Nauka, 2000. – 380 s.
3. Tyupa V. I. Tri kita kommunikativnoy didaktiki. Istochnik: iz doklada Valeriya Tyupy na zasedanii laboratorii «TEKST» 1 maya 1997 g.
[Elektronnyy resurs]. URL: [setilab.ru»modules/article/view.article.php/21](http://setilab.ru/modules/article/view.article.php/21). (Data obrasheniya 23.03.2018)